

УДК 37.048.4:331.5

З.В. Охріменко, м. Київ

МОБІЛЬНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКА ЯК УМОВА ЙОГО МАЙБУТНЬОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Теоретично визначені педагогічні умови формування в учнів старших класів мобільності, як запоруки їх конкурентоспроможності в майбутньому на ринку праці.

Ключові слова: педагогічні умови, мобільність, конкурентоспроможність.

Вплив глобалізаційних процесів у світової економіці негативно позначився на стані ринку праці в Україні та зайнятості трудового населення. Однією з основних наслідків є безробіття, а це означає, що наявність вищої освіти, досвіду роботи, високої кваліфікації у працівника не гарантують обов'язкового працевлаштування. Тому перед системою профорієнтації в школі з'являються нові завдання, пов'язані не лише з професійним самовизначенням та вихованням компетентної особистості, а й з формуванням готовності до можливої зміни обраної професії, до мобільної перекваліфікації, адаптації до мінливих умов життя та професійної діяльності. Всі ці фактори тісно пов'язані з конкурентоспроможністю, а відомо, що конкурентоспроможність є об'єктивною передумовою працевлаштування людини на ринку праці.

Професійна мобільність та конкурентоспроможність є актуальними темами дослідження в сучасних економічних і соціологічних працях, а в психолого-педагогічній літературі вони розкриті недостатньо. Професійній мобільності присвятили свої дослідження В. Войнович, С. Кугель, І. Мартинюк, В. Васильєв та ін. Професійна мобільність та конкурентоспроможність фахівця на ринку праці розглядалися у працях Л. Данилова, О. Симончук, Є. Іванченко, О. Олейнікова. Останнім часом використання терміну "конкурентоспроможність" поширюється на сферу професійно-технічної освіти. У працях Н. Ничкало, Т. Десятова, Ю. Вайс, А. Сімак вона вважається однією із важливих характеристик сучасного кваліфікованого робітника.

Зважаючи на актуальність та соціальну значущість означеної вище проблеми, метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування в учнів старших класів мобільності, як запоруки їх конкурентоспроможності в майбутньому на ринку праці.

Соціально-економічне значення конкурентоспроможності тісно пов'язане з рівнем освіти робітничого потенціалу, його кваліфікацією, готовністю застосовувати у професійній діяльності інноваційні виробничі технології [8]. Її домінуючими детермінантами розвитку (А. Алексєєва) є соціально-комунікативна компетентність особистості (толерантність до невизначеності, автономність, комунікативна компетентність, відсутність надмірного прагнення до статусного росту, орієнтація на досягнення успіху та фрустраційна толерантність) й адекватна схильність до ризику [1]. При цьому в педагогічній та психологічній літературі мало уваги приділяється тому, що одним із факторів конкурентоспроможності людини на ринку праці є компетентність та глибокі знання, здатність та потреба в постійному оновленні знань, гнучкість і мобільність.

Професійна мобільність традиційно досліджувалась в соціології і розглядалась як механізм удосконалення соціальної структури суспільства. В економіці цей термін відноситься до складових елементів ринкової організації праці [2]. У працях, предметом вивчення яких є професійний розвиток особистості, мобільність трактується як готовність оволодівати новими видами і способами діяльності, швидко оволодівати сучасною технікою, а при необхідності і змінювати професію [4]. У психології професійна мобільність визначається як інтегрована якість особистості, що виявляється в здатності особистості успішно переключатись на іншу діяльність або змінювати види діяльності в одній сфері, вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь яких завдань та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, володіння високим рівнем узагальнених професійних знань і досвідом їх удосконалення.

Отже, професійна мобільність тісно пов'язана з умінням приймати і реалізовувати нестандартні рішення в умовах конкуренції та бути несприятливим до певних професійних стереотипів [5]. Проте, це досить складно, адже протягом

декількох поколінь у людей сформулювалася орієнтація на стабільність, низька адаптативність до соціальних зрушень, неготовність активно діяти щодо влаштування власної долі. Переорієнтація соціально психологічних установок у свідомості з інфантильного, гвинтикового підходу до вибору професії та працевлаштування на активний пошук, самореалізацію у професійній діяльності відбувається у нашому суспільстві дуже повільно. Для більшості наших співвітчизників організація своєї професійної кар'єри поки що залишається неможливою. Вони більше звикли до того, що їх висувають, розподіляють, призначають [7]. Але в умовах вільного ринку людина має бути готовою до змін, тобто за необхідності в короткий проміжок часу оволодіти не лише новою спеціальністю у межах професії, а й інколи повністю змінити сферу професійної праці. Тому професійна мобільність особистості сьогодні виступає найважливішою складовою кваліфікаційної характеристики спеціаліста.

На нашу думку, професійну мобільність потрібно свідомо формувати в учнів під час професійного самовизначення, яке актуалізується в старшому шкільному віці. Саме в цей час дитина має реально визначити власний психофізіологічний ресурс здібностей та задатків, важливих для вибору напряму подальшого навчання та майбутньої сфери діяльності. Складність такого вибору полягає в тому, що приймати відповідне рішення людині доводиться в доволі юному віці, коли вона ще не має ні життєвого, ні професійного досвіду.

Крім того, на цьому етапі учень також вирішує багато питань, пов'язаних і з особистісним розвитком. Адже провідними потребами старшого шкільного віку є потреби в самопізнанні, самоствердженні та самовизначенні в соціумі, які спонукають старшокласника замислюється над проблемою сенсу життя. То ж активно розвивається "Я-концепція", що виявляється в намаганні зрозуміти й оцінити себе, свої можливості та особливості. В цьому віці, доводять О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін., закладаються моральні основи різноманітних видів праці, відбувається формування системи особистісних цінностей, які забезпечують вибірковість ставлення дитини до різних навчальних предметів, а згодом і пов'язаних з ними професій [3].

Сучасне життя висуває перед старшокласниками нові вимоги, які пов'язані не лише з ініціативністю, здатністю самостійно планувати діяльність, готовністю до самоосвіти, а й з усвідомленням того, що професійне самовизначення не зводиться до одноразового вибору професії, а іноді триває все професійне життя людини. Це означає, що модель професійного та життєвого шляху, сформована у свідомості старшокласника, має бути досить узагальненою і гнучкою.

Професійне самовизначення є досить важким для сучасних учнів, на нього впливає багато суб'єктивних та об'єктивних факторів, які, на жаль, не можна змінити. Тому система профорієнтації в школі має бути пов'язана не лише з професійним самовизначенням учня, а й спрямована на професійний розвиток, орієнтацію на успіх, активність і цілеспрямованість в процесі пошуку роботи, вміння швидко змінювати професійні плани та наміри. Саме такі якості особистості, стверджує Н. Кудикіна, високо оцінюються роботодавцями, а отже вони є запорукою попиту на ринку праці на такого фахівця [7].

Школа проголошує, що вона готує своїх вихованців до самостійного життя, а визначальною складовою життя кожної людини є трудова діяльність. Отже, весь процес навчання в школі по суті є підготовкою молоді особистості до майбутньої професійної праці. Тому надзвичайно важливо, щоб загальноосвітня школа виконувати функцію орієнтира, радника у процесі інформування, прогнозування та розширення діапазону професійного вибору учнівської молоді. На жаль, сучасна шкільна освіта орієнтована переважно на засвоєння та відтворення сукупності знань, умінь та навичок з певних навчальних дисциплін і не в повній мірі орієнтована на життєве та професійне самовизначення. А це свідчить про гостру потребу в подоланні відчуження і втомленості учнів від змісту освіти, який не дає адекватного уявлення про простір праці людей. Неналежне інформування населення стосовно перспектив розвитку ринку праці призводить до того, що велика частка молоді вибирає ті професії та спеціальності, які не користуються попитом або ж не відповідають психофізіологічним та соціально-психологічним можливостям людини.

На нашу думку, саме система шкільної профорієнтації має врахувати особливості сучасного соціально-економічного

простору і бути спрямована не лише на підтримку вибору майбутньої професії старшокласником, а й на профілактику таких негативних явищ в суспільстві як безробіття та соціальне утриманство. Забезпечити досягнення такої мети, як нам видається, можливо у процесі професійного консультування, зміст якого спрямований на допомогу особистості в професійному самовизначенні, плануванні професійної кар'єри та подолання можливих труднощів в професійному житті.

Профконсультування виконує три основні функції: інформаційну, діагностичну і прогностичну [6]. Цей педагогічно організований процес приховує в собі великий виховний потенціал не лише для професійного і соціального становлення людини, а й для формування у неї мобільності й конкурентоспроможності на ринку праці. І чим раніше почнеться цей процес, тим впевненіше буде почувати себе молода людина на ринку праці. Професійну консультацію доречно проводити не лише, коли в учня не сформовані професійні інтереси та вузька навчальна мотивація, а і в ситуації, коли учень впевнений в своєму виборі. Адже це дасть можливість переконатися в правильності професійного вибору й більше дізнатися про власний потенціал, що значно підвищить впевненість у собі, в завтрашньому дні, дозволить оперативно, гнучко і самостійно адаптуватися до соціальних умов.

На думку Є. Іванченко, педагогічними умовами формування професійної мобільності є: створення позитивної мотиваційної настанови на професійну мобільність та допомога учню в інтегруванні знань з навчальних предметів [5]. Дійсно, дуже важливим моментом у роботі з учнем є акцент на позитивних наслідках можливої зміни професії або спеціальності. Адже в нашому суспільстві вважається, що втрата роботи, незакінчення вищого навчального закладу мають лише негативні наслідки. Це призводить до страху зміни професії або спеціальності навіть тоді, коли людина не отримує позитивних емоцій від виконуваної роботи і не бачить подальших професійних перспектив.

Профконсультант має допомогти старшокласнику в усвідомленні власного потенціалу та соціальних можливостей.

Під час бесіди йому важливо надати інформацію про те, що загальна грамотність, прагнення до професіоналізму, любов до праці є необхідними умовами успіху в будь-якій діяльності. Будь-який професійний досвід є корисним, адже відбувається проба власних сил, розширення знань про себе, знаходження особистісного змісту в професії та праці. Корисним є також складання декількох професійних планів, що дасть можливість мобілізувати внутрішні психічні ресурси людини, сприяти формуванню особистої рухливості та вміння гнучко реагувати на життєві зміни. Тому результатом профконсультації має бути не лише створення професійного плану та підвищення усвідомлення учнями відповідальності вибору, а й обговорення альтернативних професійних напрямів руху до успіху.

Професійне консультування необхідно спрямовувати на аналіз повсякденної діяльності старшокласника, адже саме в ній є великі резерви, можливості і засоби самовиховання та цілеспрямованого розвитку особистості. До такої діяльності належить суспільно корисна праця, громадська активність тощо. Їх аналіз має бути пов'язаний з особистісною сферою дитини, результати якої дозволять перейти від констатації фактів до прогностичної діагностики. Саме в цьому разі профконсультування досягає не лише консультативного, а й виховного ефекту, потрібного для вироблення найбільш доцільних для дитини напрямів професійного самовизначення. Тому, як стверджує Б. Федоришин, у процесі професійного консультування мають бути сформовані цілі самовиховання [10].

Цілеспрямоване навчання учнів допрофільних класів основ самопізнання індивідуальних здібностей, схильностей та професійних можливостей сприятиме формуванню в них особистісної позиції, за якої вони стають ініціаторами й організаторами власної навчальної діяльності. Допрофільна підготовка, приходять до висновку в своєму дослідженні Т. Сахацька, повинна передбачати факультативну та гурткову роботу, які спрямовані на пробу сил та розширення кола інтересів учня [9]. У такій ситуації профконсультант має надати учневі рекомендації, що реально спрямують його на шлях

розвитку своїх професійно-важливих можливостей і в той же час розширяють коло його самореалізації.

Старшокласники часто припускаються певних помилок у професійному самовизначенні. Так, наприклад, у нормі стійкий інтерес до навчального предмету виникає тоді, коли учень відчуває свою компетентність в ньому [9]. В такому випадку успіх стимулює школяра більше займатися тим, що розвиває його здібності, підвищує успішність навчання і забезпечує певний рівень навчальних досягнень. Але іноді позитивне чи негативне ставлення до певних предметів може бути пов'язане не з інтересами та можливостями учня, а з негативним чи позитивним ставленням до вчителя, певними стереотипами поділу навчальних дисциплін на ті, які підходять для дівчат і хлопців.

Може виникнути й інша проблема, коли учень відчуває інтерес до навчального предмету, а вчитель не дає можливості дитині відчути власний успіх, адже для вчителя показником компетентності учня є тривалість, глибина та міцність знань з певної дисципліни, а не ставлення учня до даного предмету. Помилки трапляються і тоді, коли учень ототожнює шкільний предмет з майбутньою професією. Наприклад, якщо старшокласнику подобається вивчати іноземну мову в школі, то це ще не означає, що він буде однаково гарним перекладачем, екскурсоводом, редактором або викладачем. Ці професії різняться за змістом і висувають різні вимоги до індивідуальних особливостей особистості.

Під час професійного самовизначення старшокласники намагаються співвіднести вибір сфери майбутньої професійної діяльності з особистими ідеалами, цінностями та можливостями, які формувалися під негативним впливом засобів масової інформації. Так, телебачення, журнали і газети, зазвичай, однобоко висвітлюють певні професії та сфери життя людини. Таке надмірне рекламування окремих професій призводить до збільшення кількості бажаючих працювати в певній сфері діяльності. Основою вибору професії в такому випадку стають мотиви престижності та зовнішньої привабливості. І, в той же час, на сучасному українському телебаченні майже неможливо побачити художні та документальні фільми, які б розповідали про трудове життя

робітників, службовців, селян, науковців. Це призводить до амбівалентності, розгубленості, почуття меншовартості, відчуття непотрібності певних професій для суспільства. Отже система профорієнтації в школі має допомогти старшокласнику свідомо обрати сферу професійної діяльності, а в разі потреби й змінити її.

Вибір майбутньої професії для сучасної молоді є досить складним, що пов'язано з соціально-економічними процесами у нашій державі. Старшокласники здебільшого відчують невпевненість, розгубленість, тривожність, страх за своє майбутнє. Тому школа має підготувати дитину не лише до вибору професії, а й до професійної мобільності, яка базується на глибокому знанні своїх можливостей, вмінні швидко адаптуватися до нових умов, усвідомленні необхідності розширення та поглиблення знань, умінь, навичок протягом всього трудового життя. Крім цього дуже важливою є настанова на позитивне ставлення до професійної мобільності, детермінованої зовнішніми об'єктивними чинниками, на які людина не може впливати. Учень має розуміти, що кожний новий вибір відкриває перед людиною нові можливості та нові професійні перспективи.

Література:

1. Алексеева А.В. Професійна конкурентоздатність як умова професійної самореалізації особистості в ситуації безробіття / А.В. Алексеева // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання: зб. наук. праць III науково-практичної конференції. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – С. 43-50.
2. Васильев В.В. Профессиональная мобильность и стабилизация персонала / В.В. Васильев. – Днепропетровск: “Наука и образование”, 1997. – 170 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – С. 233-260.
4. Енциклопедія освіти / АПН України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 725 с.
5. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у ВНЗ: автореф. дис. на здобуття наук, ступен. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Є.А. Іванченко. – Одеса, 2005. – 20 с.

6. Зеер Э. Ф. Профориентология: теория и практика / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Н.О. Садовников. – М.: Академический Проект, 2006. – С. 80-99.
7. Кліманська М.Б. Психологічні особливості соціального утримання безробітних / М.Б. Кліманська // Актуальні проблеми психології. – М., 2005. – Т.1. – Ч.14. – С. 16-20.
8. Кудикіна Н.В. Конкурентоспроможність як фактор переваги майбутніх кваліфікованих робітників у працевлаштуванні / Н.В. Кудикіна // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання: зб. наук. праць III науково-практичної конференції. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – С. 27-35.
9. Сахацька Т. Проблеми соціалізації особистості: визначення профілю навчання в загальноосвітній системі України // Соціальний педагог. – 2008. – №1(13). – С. 48-63.
10. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: дис. ... док. пед. наук: спец. 13.00.04 / Б.О. Федоришин. – К., 1996. – С. 124-150.

Pedagogical conditions of formation of mobility in pupils of the senior school, as preconditions of their competitiveness in the future on a labors market are theoretically determined.

Key words: pedagogical conditions, mobility, competitiveness.

Теоретически определены педагогические условия формирования мобильности в учеников старшей школы, как предпосылки конкурентоспособности их в будущем на рынке труда.

Ключевые слова: педагогические условия, мобильность, конкурентоспособность.